

ДА ПЫТАННЯ АБ СІСТЭМНАСЦІ БЕЛАРУСКАЙ ЭКАНАМІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Тэрміналогія ўваходзіць у склад лексікалогіі і з’яўляецца адным з элементаў моўнай сістэмы разам з такімі раздзеламі мовазнаўства як фанетыка, фаналогія, графіка, арфаграфія і інш. Пры гэтым тэрміны пэўнай галіны тэрміналогіі ў сукупнасці таксама складаюць сістэму – “сукупнасць узаемазвязаных або пэўным чынам упарадкаваных элементаў, якія ўтвараюць некаторае адзінства” [1, с.227].

Як праяўленне сістэмных адносін у беларускай эканамічнай тэрміналогіі варта разглядаць наяўнасць у дадзенай тэрмінасістэме адносін гіпаніміі, полісеміі і аманіміі, сінаніміі, антаніміі, паколькі дадзеныя адносіны ў тэрміналогіі сведчаць аб узаемаабумоўленасці яе адзінак, якая праяўляецца ў адносінах іх супрацьпастаўленасці (антанімія), узаемазвязанасці (гіперагіпанімія, сінанімія) і неадназначнасці (аманнімія, полісемія). Такія адносіны называюцца парадыгматычнымі, або вертыкальнымі і “ўзнікаюць паміж аднароднымі моўнымі адзінкамі, якія валодаюць той або іншай семантычнай агульнасцю” [12, с.124].

Мэта дадзенага артыкула – на падставе аналізу слоўнікаў і даведнікаў па эканоміцы даць характарыстыку сістэмных адносін у беларускай эканамічнай тэрміналогіі.

Гіпанімія – гэта “сутнасая ўласцівасць тэрміналогіі, яна з’яўляецца сведчаннем сістэмнай арганізацыі адзінак намінацыйна-тэрміналагічнага характару на аснове рода-відавых адносін” [14, с.8]. Гіперонімы выражаюць родавыя паняцці, а гіпонімы – відавныя. Гіперонім *міжнародныя інстытуцыі* [2, с. 294] падпарадкоўвае сабе гіпонімы *Міжнародны валютны фонд* [2, с. 295], *Міжнародны банк рэканструкцыі і развіцця*, або *Сусветны банк* [2, с. с.305], *Міжнародная арганізацыя па гандлі (ІТО)* [2, с. с. 306], *Арганізацыя*

эканамічнага супрацоўніцтва і развіцця (АЭСР) [2, с. с. 307], Банк міжнародных разлікаў (БМР) [2, с. с. 308], Еўрапейскі банк рэканструкцыі і развіцця [2, с. с. 308]. Гэты тып адносін з'яўляецца важным паказчыкам іерархічнай арганізацыі беларускіх эканамічных тэрмінаў.

Пры размежаванні полісеміі і аманіміі даследчыкі ўлічваюць сферы функцыянавання лексічных адзінак: “тэрміны, утвораныя семантычным спосабам ад агульнаўжывальных слоў, варта лічыць амонімамі да агульнаўжывальных слоў; семантычныя ўтварэнні ў межах адной тэрмінасістэмы варта лічыць мнагазначнымі, а калі яны адносяцца да розных тэрмінасістэм, то іх варта лічыць амонімамі” [11, с.72].

Найбольш прадуктыўным відам амонімаў з'яўляецца міжнавуковая аманімія, калі аднолькавыя па гучанні тэрміны развіваюць адрозныя значэнні ў розных галінах навук, напрыклад, эканоміка і мастацтвазнаўства: *графік* (1) – дыяграма, якая пры дапамозе крывых адлюстроўвае колькасныя паказчыкі развіцця або стану чаго-н. [15, с.156]; *графік* (2) – мастак, спецыяліст у галіне графікі [15, с.156].

Адрозненне полісемічных тэрмінаў з'яўляецца важнай праблемай, паколькі без размежавання адпаведных тэрмінаў немагчыма выкарыстанне ў мове тэрміна ў належным значэнні, пар.: *Дэпанент* 1. Укладчык дэпазіту; 2) Асоба, якой належыць грашовая сума, не выплачаная прадпрыемствам або установай з якіх-небудзь прычын у вызначаны тэрмін [6, с.59].

Сінанімічныя адносіны – найбольш прадуктыўны тып адносін у беларускай эканамічнай тэрміналогіі. Сінанімія – “лексічная з'ява, якая праяўляецца ў здольнасці розных па гучанню слоў абазначаць адну і тую ж рэалію, адно і тое ж паняцце” [9, с.236]: *спад попыту – зніжэнне попыту* [13, с.305], *трэнд доўгатэрміновы – трэнд векавы* [13, с.306].

Найбольшую колькасць сярод беларускіх эканамічных тэрмінаў складаюць дублеты, паколькі сінонімы ўзнікалі ў тэрміналогіі шляхам запазычвання, а таксама за кошт уласных моўных сродкаў: *намінальная*

вартасць – намінальная цана [13, с.299], *мяжа мытная – мяжа таможная* [13, с.299].

Даследчыкі вылучаюць таксама варыянты – рэгулярна ўзнаўляльныя мадыфікацыі гукавой абалонкі аднаго і таго ж слова, аб’яднаныя генетычнай агульнасцю і тоеснасцю марфалагічна-словаўтваральнай структуры пры абсалютным супадзенні лексічнага і граматычнага значэння” [4, с. 21]: *аўкцыянер – аўкцыяніст* [13, с.292], *фарфейтынг* [13, с.307] – *фарфэйцінг* [3, с.199] .

Тэрміны-антонімы паводле будовы падзяляюцца на лексічныя і словаўтваральныя. Лексічныя антонімы ўяўляюць нятоесныя лексемы з супрацьлеглым значэннем: *аб’ём попыту* [13, с.290] - *аб’ём прапановы* [13, с.290], *канцэнтрацыя, якая зніжаецца* [13, с.297] - *канцэнтрацыя, якая ўзыходзіць* [13, с.297].

Словаўтваральныя тэрміны-антонімы адрозніваюцца пэўнымі словаўтваральнымі элементамі: *выдаткі няўныя* [13, с.293] - *выдаткі яўныя* [13, с.293], *інвестыцыі запаланаваныя* [13, с. 296] - *інвестыцыі незапланаваныя* [13, с.296] .

Паколькі эканоміка ўяўляе сферу грамадскага жыцця, у якой адлюстроўваюцца працэсы, што абазначаюць супрацьлеглыя рэаліі, а таксама пэўныя сістэматызаваныя з’явы і працэсы, пры гэтым для многіх рэалій існуюць як беларускія, так і запазычаныя тэрміны, у беларускай эканамічнай тэрміналогіі маюць месца ўсе тыпы лексіка-семантычных адносін.

Спіс літаратурных крыніц

1. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка : Дапам. для студэнтаў усіх спецыяльнасцей / В.А.Ляшчынская. – Гомель : ГКІ, 2000. – 199 с.
2. Бэрдшоў, Д. Эканоміка : Дапаможнік / Джон Бэрдшоў пры ўдзеле Энды Роса; Рэд. пер. В. Вайткевіч . – Мінск. : Тэхналогія, 1999. Ч. 2. – 526 с.
3. Внешнеэкономическая деятельность: словарь-справочник / Под общ. ред. С.Ю. Кричевского. – Минск: Вышэйшая школа, 1992. – 206 с.

4. Горбачевич, Н.С. Вариантность слова и языковая норма. – Ленинград: Наука. Ленингр. отд-ние, 1978. – 238 с.
5. Даниленко, В.П. Русская терминология: Опыт лингв. описания / В.П. Даниленко. – Москва: Наука, 1977. – 246 с.
6. Ермаловіч А.В. Беларуская мова. Прафесійная лексіка: Вучэб. – метаэд. комплекс для ст. экан. спец. / А.В. Ермаловіч. – Мінск: ЗАТ “Веды”, 2002. – 123 с.
7. Иванова, В.А. Антонимия в системе языка / В. А. Иванова. – Кишинёв: Штиинца, 1982. – 163 с.
8. Краткий русско-белорусский словарь экономических и бухгалтерских терминов / Сост. О.П. Зенькович, П.И. Малько, В.С. Молчан, А.А. Скикевич, Т. И. Скикевич; Под ред. О.П. Зенькович. – Минск: Ураджай, 1994. – 88 с.
9. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / А.Я.Баханькоў, В.П.Лемцюгова, Г.Ф.Вештарт і інш.; Пад рэд.А.Я.Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
10. Пілецкі, В. А. Гісторыя эканомікі Беларусі : (ад старажытных часоў да пачатку ХХІ ст.) : вучэбна-метадычны дапаможнік / В. А. Пілецкі. – Мінск : БДПУ, 2009. – 190 с.
11. Плотнікаў, Б.А. Агульнае мовазнаўства: вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ / Б.А. Плотнікаў. – Мінск: Універсітэцкае, 1994. – 350 с.
12. Плотников Б.А. Основы семасиологии/ Под ред. А.Е. Супруна. – Минск: Выш. шк., 1984. – 223 с.
13. Словарь-справочник по современной экономике: На пяти языках / Под общ. ред. М.И. Плотницкого, М.В. Мишкевича. – Минск: Выш. шк., 1996. – 364 с.
14. Струкава, С.М. Беларуская мова: тэрміналагічная лексіка па нафта- і газаздабычы: вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / С.М. Струкава. – Наваполацк: ПДУ, 2004. – 297 с.

Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў /
Пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко; афармленне А.М. Хількевіча. – 3-е выд.
– Мінск: БелЭн, 2002. – 784 с